

ULUSLARARASI
GAZİ SÜLEYMAN PAŞA
VE KOCAELİ TARİHİ
SEMPOZYUMU-III

19. YÜZYILIN İLK YARISINDA KANDIRA'DA SOSYAL
HUZURSUZLUK ÜZERİNE BİR İNCELEME

Kenan GÖÇER*

1. Giriş

19. Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun tedrici biçimde çözüldüğü ve Balkanlar'da, çoğu zaman abartılı bir görkemli geçmiş iddiasına dayanarak devlet ve ulusal toprak talebinde bulunan bağımsız ya da özerk devletlerin ortaya çıktığı bir yüzyıl olmuştur.¹ 1798 yılında Fransa Mısır'ı işgal etmiş daha sonra Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya ile antlaşma yapmak zorunda kalmış ve Mısır'a sefer düzenlemiştir. Bu süreç içinde merkezi otorite zayıflamış ve eşkiyalık olayları ve suistimaller çoğalmıştır.² Hemen sonra 1806'da Rusya'ya karşı yeni bir harbe girmiş bulunan Osmanlı'da, Sened-i İttifak'la (1808 Ekim başları) bir yandan büyük âyân tarafından devlet iktidarı kontrol altına alınmış, ancak yedi sene sonra da (1815'ten sonra) II. Mahmut, âyâna karşı şiddetle harekete geçmiştir. İçinde bulunulan yüzyılın perdesi büyük bir gerginlikle açılmış, devlet halk nezdinde kaybolan otoritesini geri kazanabilmek için elinden geleni yapmak zorunda kalmıştı. II. Mahmut, âyânların en kudretlisi olup oğulları ile birlikte Arnavutluk'a ve Epir'e hâkim bulunan Tepedelenli Ali Paşa'ya karşı uzun tereddütlerden sonra harekete geçmeye karar verdi. Buna karşın Tepedelenli de İngiltere'den getirttiği ağır top ve mühimmatla uzun uzun mukavemet etti. Tepedelenli isyanı, Yunan isyanını, o da Mısır'da Mehmet Ali Paşa isyanını hazırladı.³ Bozulan Yeniçeriliğin lağvının da (1826) bunda etkisi olduğuna şüphe yoktur.

Rusya krizinin Kırım Harbi'ne (1853-56) kadar geçici bir süre ile savuşturulmasının bir bedeli olacaktı. Bu bedel Hicaz, Balkanlar ve Mısır'daki Mehmet Ali Paşa tehlikesi/isyanları ile meşgulken, kuzeydeki Rusya tehlikesine karşı tek çare, İngilizlerin desteğini çekmek için serbest ticaret anlayışına kapıları açan, önce Balta Limanı Ticaret Antlaşması (1838), hemen ardından da Tanzimat'ın ilânı (1839) olacaktır.

* Yrd. Doç. Dr., Kenan Göçer, Sakarya Üniversitesi, Kaynarca Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu, kenangocer@sakarya.edu.tr

1 Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s.102.

2 Fatih Akarsu, "213 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi 1801-1802 (H 1215-1217)", Sakarya Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006, s.10.

3 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996, s.349.

19. Yüzyıl ilk yarısının en önemli siyasi, sosyal ve ekonomik olayları olarak ön plana çıkan bu gelişmeler, hiç şüphesiz aniden ortaya çıkmış değildir. Tımar sisteminin bozulduğu düşünülen 16. yüzyıla kadar götürülebilir. Çöküntü, şüphesiz ne sadece siyasî, ne sadece askerî ve ne de sadece ekonomiktir. Âdetâ hızlandırılmış bir tarih yaşanacaktır bu dönemde. Bütün sorunlar hem üst üste, hem de bütün Osmanlı coğrafyasında kendini gösterir.

Çalışmamıza konu olarak seçtiğimiz yer ise giderek daralan Osmanlı coğrafyasında başkent İstanbul'un yanı başındaki Kocaeli sancağına bağlı Kandıra kazasıdır. Yukarıda anılan bütün bu gelişmeler, bütüncül bir çöküşün izlerini taşıyan söz konusu sorunlar, başkent burnunun dibinde cereyan eden birtakım sosyal huzursuzluklara da kapı aralıyordu. Bu sosyal huzursuzlukları anlamak için Kandıra'ya yakından bakılması gerekmektedir.

2. Kandıra'nın İdari ve Sosyal Yapısı

Ünlü gezgin Evliya Çelebi, 17. yüzyılda meşhur Seyahatnâme'sinde Kandıra'yı konumlandırırken, Kocaeli Sancağı'na bağlı kasaba olarak belirttikten sonra, "... dağlarda bağlı ve bağçeli ve câmi' ve hân ve hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı mâ'mûr kasabadır." şeklinde tarif eder.⁴

Kandıra kazası, İzmit mutasarrıflığının kuzeyinde bulunur. Kuzeyinde Karadeniz, doğuda Kastamonu vilayeti, güneyde Adapazarı ve İzmit kazaları ve batıda Üsküdar sancağı ile sınırlanmıştır. Yüzölçümü, 3.500 kilometrekaredir. İdari olarak beş nahiyeye bölünmüştür: Şeyhler, Kaymaz, Karasu, Ağaçlı (İncirli) ve Akabad. Toplam 167 kasaba, köy ve köycük bulunur (1890-92).⁵ 1844 - 1845 yılındaki idari bölünüşe göre Kandıra Kazası, Bolu Eyaleti Kocaeli Sancağı dâhilindedir.⁶

Kaza, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda adli-idari bir birimken, Tanzimat'a doğru sadece adli bir nitelik taşıyordu. Yani eyalet merkezine atanan kadı, eyalete bağlı kazalarda adli işlerden sorumlu, vali ise idari ve mali işlerden sorumlu idi. Tanzimat'ta bu durumda köklü değişiklikler oldu. Yeni dönemde kaza, adli bir birim olmasının yanı sıra, kuruluş döneminde olduğu gibi tekrar idari bir birim olma özelliğini kazandı.⁷ Valinin de mali fonksiyonu alınarak, devletin sadece idari temsilcisi rolüne irca edildi.

İzmit gibi İstanbul-Anadolu güzergâhında olmadığı için transit ulaşım ağı içinde yer almayan Kandıra'nın ilk yol çalışmaları (İzmit-Kandıra), İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa'nın İzmit'teki görevi (1887-1895) zamanında, 1891 yılında başlar. Ancak yol, 1923 yılına kadar bitirilemez. Kışın at ve eşeklerle nakledilen ticari eşya, yazın köylü arabaları ile devam eder.⁸ 1745 yılında Gebze - Hereke arası kervan yolunun 5 saat (1 gün), Hereke-İzmit arasının da 6 saat (1 gün) olduğu⁹ düşünülürse, daha dağlık ve görece uzak olan İzmit-Kandıra arası yolun bir günden fazla mesafeye sahip olduğu ve önemi tahmin edilebilir. Söz konusu İzmit-Kandıra yolu, ancak 1923-27 yılları arasında tamamlanabilmiştir.¹⁰

Sosyal yapıya baktığımızda, yapının önemli unsurları arasında nüfus başta gelmektedir. Osmanlı ülkelerinin yüzyıllar boyu yetersiz bir nüfus kitlesine sahip olduğunu, bunun sebebinin Osmanlı hayat tarzı; savaş, kıtlık ve salgın hastalıklarla ilgili olduğunu belirtmekte fayda var.¹¹

4 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, (Haz. Z. Kurşun vd.), YKY, C.2 İstanbul 1999, s.42.

5 Vital Cuiet, İzmit Mutasarrıflığı, (Çev. P. Koç), Demkar Yayınevi, İstanbul 2012, s.54-55.

6 Atilla Çetin, *Kandıra Temettuat Defterleri*, Kocaeli Valiliği İl Özel İdaresi Yayını, İzmit 2008, s.16.

7 Musa Çadırcı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", *Belleten*, C.LIII, S.206, 1989 Nisan, s.237.

8 Yüce Rifat, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, Demkar Yayınevi, İstanbul 2007, s.108'den aktaran Atilla Oral, *Selim Sırrı Paşa*, Demkar Yayınevi, İstanbul 2010, s.164.

9 Charles de Peyssonel, *1745 Yılında İzmit ve İznik'e Yapılmış Bir Gezinin Öyküsü*, (Çev. F. Y. Ulugün), KYÖD Tarih Yayınları, İzmit 2005, s.25.

10 Şennur Kaya, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmit Kenti*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli 2009, s.5.

11 Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s.161.

2.1. Nüfus

19. yüzyılın ilk nüfus sayımına (1831) göre Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne tabi Kocaeli Sancağı; İzmit, Adapazarı ve Sapanca, Akhisar, Geyve, İzmit, Pazarköy, Yalakabad, Karamürsel, Kaymas, Şeyhler, Kandıra ve Gençli, Ağaçlı, Hendek ve Akyazı, Karasu, Ibsafi (Absafi), Sarıçayır, Beşdivan, Akabad, Yabancılar, Şile ile Taşköprü sayım bölgelerinden oluşmaktaydı. Bu sayım bölgelerine göre Kocaeli Sancağı'nın nüfusu aşağıdaki tabloda verilmiştir:¹²

Kocaeli Sancağı	Müslüman	Hristiyan	Çingene	Yahudi	Ermeni	Toplam
İzmit	5.597	5.972				11.569
Adapazarı ve Sapanca	5.337	4.274				9.611
Akhisar	3.628	1.314				4.942
Geyve	2.679	1.108				3.787
İzmit	3.220	957				4.177
Pazarköy	1.980	3.434				5.414
Yalakabad	918	3.011				3.929
Karamürsel	1.443	1.496				2.939
Kaymas	3.388	814				4.202
Şeyhler	3.382	479				3.861
Kandıra ve Gençli	3.066					3.066
Ağaçlı	1.732					1.732
Hendek ve Akyazı	2.107					2.107
Karasu	1.302					1.302
Ibsafi	780					780
Sarıçayır	849					849
Beşdivan	342					342
Akabad	1.236					1.236
Yabancılar	1.667	694	55			2.416
Şile	3.517	1.957	29			5.503
Taşköprü	3.766	41				3.807
Toplam	51.936	25.551	84			77.571

Cuinet'e göre -1880 ve 1892 yılları arası- Kandıra, Şeyhler (Kaynarca), Kaymaz, Karasu, Akabad ve Ağaçlı nahiyelerini içine alan 49.829 kişilik kazadır. Bu nüfusun da 11.377'si (% 22,8) gayrimüslimdir.¹³

Soteriades'e göre ise 1912'de İzmit kazasında 42.876 kişilik toplam nüfus yaşıyordu. Bunun 18.223'ü Türk, 3.608'i Rum, 18.550'si Ermeni ve 2.500'i de Yahudi idi. Aynı yıl Kandıra'da ise 50.242 olan nüfusun 37.452'si Türk, 7.689'u Rum ve 5.101'i de Ermeni idi. Adapazarı, Geyve, Yalova ve Karamürsel'i de içine alan İzmit Sancağı'nın toplam nüfusu 242.333 olup en çok nüfusa sahip kaza 61.934 kişi ile Adapazarı'dır.¹⁴

¹² Karpat, *a.g.e.*, 2003, s.154.

¹³ Vital Cuinet, *İzmit Mutasarrıflığı*, (Çev. P. Koç), Demkar Yayınevi, İstanbul 2012, s.55.

¹⁴ Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, (Çev. İ. Onsunoglu), Kitabevi, İstanbul 2005, s.143.

Sayılan kazalardan Kandıra'nın 1831 sayımlarında nüfusunun tamamı Türk olarak verilmişken, 1880-1892 arası nüfusun ayrıntısını veren kaynağa göre gayrimüslim nüfus oranı %22,8 ve 1912'deki oranın ise % 25,4 olarak kaydı, 1831 nüfus sayımı sonuçları üzerinde tekrar düşünülmesi gerektiğini ilzam etmektedir. Hiç şüphe yok ki Kandıra'nın 19. yüzyıl boyunca 40 veya 55 bin arasında değişen nüfusun yaklaşık % 25'ine yakını Ermeni ve Rum olmak üzere gayrimüslimdi, diyebiliriz. Ancak Kandıra merkezinin 1844-45 yılındaki hane sayısının 220 oluşundan hareketle, tarihçilerin kabul ettiği hane katsayısı olan 5 ile çarpımı sonucu nüfusun 1.100 kişi olduğunu varsayabiliriz. 1933'teki Belediyeler kitabına göre 1.700 kişilik merkez nüfustan hareketle,¹⁵ 1845'lerdeki 1100 kişilik nüfus tutarlı gözükmektedir.

Göçlerle de bu sayının artmış olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle İstanbul, İzmit, Adapazarı ve Düzce hattına Kafkaslar, Rumeli ve Balkanlardan gelen muhacirler, 19. Yüzyılın başlarından itibaren yerleştiriliyordu. 1812'deki Bükreş Anlaşması ile Sırbistan'ın bağımsız oluştundan itibaren başlayan göç dalgasından Kandıra da etkilenmiş olmalıdır ki, 1880-1892 arasında Cuinet'in verdiği 38.542'lik Müslüman nüfusun 2.375'i (% 6) muhacirdir.¹⁶

2.2. Sosyal Tabakalaşma

Kandıra, Osmanlı Devleti'nin ilk fethettiği yerlerden biriydi. Bu sebeple bölgeye yoğun bir yörük nüfus yerleşmişti. Nüfusun yaklaşık % 75-78'i Müslüman olan Kandıra halkı tarım, hayvancılık ve odunculukla uğraşıyordu.¹⁷ Atilla Çetin'in hazırladığı "Kandıra Temettüat Defterleri (1844-1845)"ndeki vergi mükelleflerinden görebildiğimiz kadarıyla gemicilikle de uğraşanlar az değildir.

Bu arada Kandıra merkezdeki esnafı da unutmamalıyız. Merkezde ne tür esnaf olduğuna ilişkin elimizde bir çalışma mevcut değildir. Ancak yakın dönemde (1805-1814), İzmit merkezde bulunan esnaf türlerini, Meral Akşener'in "İzmit Şer'iyye Sicili" adlı doktora çalışmasından¹⁸ (Tablo 2) bulabiliyoruz.

15 Atilla Çetin, *Kandıra Temettüat Defterleri*, Kocaeli Valiliği İl Özel İdaresi Yayını, İzmit 2008, s.18.

16 Vital Cuinet, *İzmit Mutasarrıflığı*, (Çev. P. Koç), Demkar Yayınevi, İstanbul 2012, s.55.

17 Çetin, *a.g.e.*, 2008, s.17.

18 Meral Akşener, *İzmit Şer'iyye Sicili (4 Nisan 1805-30 Kasım 1814)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1992. s.45.

Tablo 2: İzmit Şehir Esnafı İsimleri (1805-1814)			
Sıra	Esnaf	Sıra	Esnaf
1	Habbazlar (Ekmekçi)	19	Tuzlacılar
2	Attarlar	20	Börekçiler
3	Keresteciler	21	Bakkallar
4	Terziler	22	Abacılar
5	Kürkçüler	23	Debbağlar (Derici)
6	Haffaflar (Ayakkabıcı)	24	Kasaplar
7	Kara Bostancılar	25	Hamallar
8	Nalbandlar	26	Duhancılar (Tütüncü)
9	Çilingirler	27	Kalaycılar
10	Muytablar (Kıl dokumacı)	28	Sarraçlar (Eyceri)
11	Oturakçılar	29	Hancılar
12	Demirciler	30	Çöpçüler
13	Tüfekçiler	31	Piyadeciler
14	Keçeciler-Semerciler	32	Neccarlar (Marangoz)
15	Aşçılar-Helvacılar	33	Arnabudlar
16	Kömürcüler	34	Boyacılar
17	Hamamcılar	35	Nalburlar
18	Berberler	36	Bezirciler
		37	Kurukahveciler

Bu çalışmaya göre İzmit'te, 37 çeşit esnaf türü bulunmaktadır. Ekonomik durumları en iyi olanlardan ilk üç sırayı eşit derecede bakkal, attar ve keresteciler paylaşıyorlardı. Bundan sonra gelenler ise sırayla hancılar-canbazlar, tütüncüler ve aşçı-helvacıların durumu iyiydi. Adı geçen esnaftan görece en zayıfı ise ilginç bir şekilde başta kuyumcu, boyacı, çilingir, kıl dokumacı, tuzlacı ve piyadeci idi. Oldukça gelişmiş bir çarşı yapısı izlenimini edindiğimiz bu veriler, acaba Kandıra için nasıldı? Bunun için İzmit merkez ile Kandıra merkez nüfusu üzerinden bir karşılaştırma yapılabilir. İzmit nüfusunun idari sınırları içindeki yaklaşık nüfusunu, 1831 sayımına göre (11.569 hane X 5) 57.845 olarak hesapladığımızda, Kandıra nüfusunu da aynı tarihli sayıma göre (3.066X5) 15.330 buluyoruz. Fakat bu sayımda, daha sonraları (1890'lar) Kandıra'ya bağlı görünen beş nahiyenin nüfusu dâhil edilmemiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, 19. yüzyılda Kandıra'ya ilişkin farklı nüfus verilerini dikkate alarak, bir nüfus aralığı üzerinde durduk. Bu nüfus aralığına göre Kandıra nüfusunu 40-55 bin arasında öngördüğümüzde, idari sınırlar açısından iki kazanın nüfusu birbirine görece yakındır.

Kandıra merkezi ile İzmit merkezi arasında hane sayılarına baktığımızda ise şöyle bir sonuçla karşılaşıyoruz: 1844-45 yılında Kandıra merkezinde bulunan hane sayısı 220'dir. Bu da bizi dört mahalleden oluşan merkez nüfusun (220x5) 1.100 olduğu sonucuna götürmektedir.¹⁹ İzmit'teki hane sayısı ise Oğuz Polatel'in tespitlerine göre şöyledir: "Ermenilerin ikamet ettiği Çarşı-yı Zimmî ve Şeyhler mahallelerinin çocuk ve yetişkinlerden oluşan toplam erkek nüfusu 473 hanede 1335 kişi olduğunu ifade etmiştik. 1841 tarihli Müslüman nüfus defterinde ise İzmit'te 20 Müslüman mahallesinde 1380 hanede 2477 erkek nüfus kayıtlıdır."²⁰ Buna göre İzmit merkez hane sayısı (1380+473) 1.853 olup nüfusunu 9.265 tahmin edebiliyoruz. Buna göre İzmit merkez, Kandıra merkez nüfusundan yaklaşık 8,4

19 Atilla Çetin, Kandıra Temettuat Defterleri, Kocaeli Valiliği İl Özel İdaresi Yayını, İzmit 2008, s.18.

20 BOA. N.FS. Defter No: 624 ve 626'yı zikreden Oğuz Polatel, "Osmanlı Dönemi İzmit'in Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Hayatında Ermeniler", I. Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, KBBKY, Kocaeli 2014, s. 937.

kat fazladır. Aradaki bu fark, esnaf çeşitliliğinde Kandıra'nın önemli oranda İzmit'ten daha küçük bir çarşı örgütlenmesine sahip olacağına dair kanaati güçlendirdiği aşikârdır. Hane sayısına İzmit'teki merkez Rum nüfusu da dâhil ettiğimizde, bu açık elbette daha da büyüyecektir.

3. Ekonomik Yapı

Osmanlı'nın pek çok kazası gibi Kandıra da sık ormanlarıyla meşhur bir tarım bölgesidir. Cuinet'ten öğrendiğimize göre²¹ akla gelebilecek pek çok tahıl (buğday, arpa, mısır, çavdar, yulaf, pirinç, darı vs.) ürünü yetiştirmekte olup ilk üç sırayı mısır, buğday ve pirinç almaktadır. Bunun yanında maden ocakları (kömür, alçıtaşı, kireçtaşı, kurşun, gümüş) içinde Karasu'daki kurşun-gümüş ocağı meşhurdur.

Öte yandan ucu Kastamonu'ya dayanan ve *ağaç denizi* olarak da ifade edilen ormanlardan Kandıra da nasibini almıştır. Hayvancılık açısından Kandıra'da yıllık (1880-94 arası) 228.640 baş sürü hayvan içinde inek-öküz, koyun ve keçiyi, sırayla tiftik keçisi, at-katır, manda ve deve takip eder.

İzmit gibi Kandıra da, Karadeniz'in kıyı bölgelerindeki nahiye ve köylerden kayık ve gemilerle getirilen kereste, kalas, fındık tomruğu ve odun kömürünü, hızarlarında işleyerek İstanbul'a nakletmede önemli bir işlev görür. Kaza bu yönüyle İzmit'e benzer, gemicilik ve marangozluk da bu sayede gelişme göstermiştir. Ancak Şeyhler (Kaynarca) ve Kaymaz gibi nahiyelerinde de merkezleşmiş önemli iplik, üstüğü ve keten bezi üretimi kayda değerdir. Böylece üretim, yıllık ortalama 400 bin parça ve 920 bin franklık değere ulaşmış olur.²²

Tarım ve hayvancılığın, ekonominin temeli sayılan yerlerde buğday ve buğday fiyatları, hem aşar vergisi açısından hem de ekonominin seyri açısından önemli göstergeleri arasında yer alır. 1795 yılındaki buğday (kile) fiyatı 3.22 kuruş iken, 1835'teki fiyat 11.54 kuruş bularak % 358,4'lük bir artış göstermiştir. Kırk yılda, en önemli tarımsal ürün olan buğday fiyatlarındaki bu artış, acaba diğer ürünlerde nasıldı? 1800-1835 arasındaki darı fiyatlarına baktığımızda, fiyatının (kile) 1.12 kuruştan % 625'lik bir artışla 7 kuruşa çıktığını görüyoruz.²³ Oysa 146-1560 arasındaki buğday fiyatındaki yüz yıllık artış % 200 idi.²⁴

Söz konusu dönemdeki dikkat çekici artışın ilk akla gelen ve görünür nedeni, geçmiş dönemde yapılan 1768-1774 Osmanlı-Rusya savaşı ve 1783'teki Kırım'ın yine Rusya tarafından ilhakıydı. Savaşın masrafları ve savaş sonrası Rusya'ya ödenen savaş tazminatı (7,5 milyon kuruş, yıllık bütçenin yarısı), yalnızca Osmanlı devlet hazinesini değil, devletin mecburi vergilerinin mükellefi olan kesimi de etkilemişti. Buna ek olarak, yeni ulaştırma teknolojileri (çelik-buharlı gemiler) ve etkin, liberal mali yönetimle desteklenen sanayi devrimiyle Avrupa devletlerinin hızla yükselen ekonomik gücü, Osmanlı ekonomisini sonraki on yıllar boyunca gittikçe daha açık biçimde geride bıraktı.²⁵

Kayıplar ve mali tazminatlar, İstanbul'un iâşe problemini daha derinleştiriyordu. Merkezi yönetimin ısrarlı ve dikkatli bir şekilde uyguladığı iâşe politikası sayesinde saraya, orduya, idari kadrolara ve İstanbul ile diğer şehirlerin yüksek gelir sınıflarına mensup sakinleri

21 Vital Cuinet, İzmit Mutasarrıflığı, (Çev. P. Koç), Demkar Yayınevi, İstanbul 2012, s.56.

22 Vital Cuinet, İzmit Mutasarrıflığı, (Çev. P. Koç), Demkar Yayınevi, İstanbul 2012, s.57.

23 Tefik Güran, 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.24-25.

24 Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, YKY, İstanbul 2010, s.664.

25 Klaus Kreiser ve Christoph K. Neumann, Küçük Türkiye Tarihi, İletişim, İstanbul 2008, s.238-239.

hemen her zaman temel malları bol ve ucuz olarak sağlayabilmişlerdir, diyebiliyoruz. Son kayıplar neticesinde bile devlet bu fonksiyonu icra etmekten geri durmadı. Hatta bu örgütlenmeyi daha sıkı tutmak için 1793'te Zahire Nezareti kurdu. Bu sayede, İstanbul'un ve diğer şehirlerin daha yoksul kesimleri, zaman zaman kalite açısından sorunlar yaşasa da, hiçbir dönemde ciddi bir açlık tehlikesi ile karşılaşmamışlardır. Ancak bu başarının bedelini, iâşe sisteminin yükünü çeken çevredeki üretici kesimler yoksullaşarak ödemişlerdir.²⁶ Yükselen tahıl fiyatları, Kandıra açısından düşünölmeye değerdir.

4. Sosyal Huzursuzluklar

Osmanlı Devleti'nin bir sistemi varsa, bu sistemin bel kemiği tımar sistemidir. Zaten Osmanlı devlet ve toplum yapısının 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren "klasik" düzenden farklı bir yöne evrildiği tespiti, esas itibarıyla bizzat dönemin Osmanlı aydınları tarafından da yapılmıştır.²⁷ Evrilen farklı yön, bir daha asla düzen tutmayan tımar sistemidir. Fetihler durmuş, toprak kayıplarının başlamasına paralel olarak gelirler azalmaya başlamıştır. Ama Osmanlı gibi klasik devletler, gideri önceleyen devletlerdi. Yani giderler hesap edilir, gelir de gidere eşitlenmeye çalışılırdı. Bu da, yöneticilerin halk üzerindeki mali baskısının artmasına kapı aralayacaktır.

Yükselen tahıl fiyatları, başkentin gıda ihtiyacının şiddet derecesini gösteriyordu. Savaşlara rağmen ticaret de duracak değildi. Osmanlı-Avrupa ticaretinin genişlemesi karşısında Doğu ile ticaret durgunluk içinde ve Osmanlı ihracatı artan oranda aralarında pamuğun da sayılabileceği tarım ürünlerinden oluşuyordu.²⁸ Osmanlı ile dış ticarete Fransa'nın yerini ise İngilizler alıyordu. 1838'teki İngilizlerle yapılan ticaret anlaşması ile bu durum kalıcı hale gelecekti.

Dış ticaretin, gayrimüslimler üzerinde ekonomik olarak gittikçe olumlu bir etkisi oluyordu. Özellikle kırsaldaki gayrimüslim kesim, bu sayede hem kıyılara, hem de şehir merkezlerine doğru yöneliyor, bu da Müslüman kesim üzerinde görece fakirliğin büyümesine neden oluyordu. Çünkü yabancı devletler, ticari ilişkilerde gayrimüslimleri tercih ediyor, onlarla iletişime geçiyordu. Ticaret, zaten hiçbir zaman sadece ticaret olmamıştı ve olmazdı da. Özellikle 19. Yüzyıl boyunca artan oranda gayrimüslimlerin şehir merkezleri içindeki nüfus oranlarının artışına şahit olunacaktı.

Buna karşın III. Selim henüz 1802'de gayrimüslim Osmanlı tebaasının sahip olduğu olanağa, Avrupalı tüccarla diğer güçlerin himayesi altındakilerin aynı koşullarda ticaret yapmalarına izin veren bir kabule karşı buyruk çıkardı; bunu takiben sayıları yavaşça azaldı. II. Mahmut zamanında Müslüman tüccarlar için Hayriye tüccarı denen, önemli bir statü oluşturuldu.²⁹

Bu rahatsızlıktan daha derin, köklü ve uzun zamanlardan beri çözülemeden katmerlenerek devam eden ve giderek yapısal hale dönüşen sorunları vardı Osmanlı topraklarının. 16. Yüzyılın son çeyreğine kadar olan dönemi pek çok yazar *klasik dönem* diye niteler ki, nedeni tımar sisteminin sorunsuz uygulanması ve gelir sıkıntısının yaşanmamasıdır.³⁰ Ancak bundan sonra bir duraklama ve çözölme dönemine geçilir. Bunun ise pek çok nedeni vardır. Bu nedenler arasında transit ticaret imkânlarının kaybedilişi, Amerika'nın keşfi

26 Tefvik Güran, 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.46.

27 Mehmet Öz, Osmanlı'da "Çözölme" ve Gelenekçi Yorumcuları, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, s.12.

28 Kreiser ve Neumann, a.g.e., 2008, s.239.

29 Kreiser vd., a.g.e., 2008, s.240.

30 Şevket Pamuk, Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1997, s.109.

dolayısıyla altın ve gümüş bolluğunun enflasyona yol açması ve piyasanın giderek nakite dönmesi, Avrupa'daki silah sanayiinin gelişmesi ve Osmanlı'daki nüfus artışı sayılabilir.³¹

Devletin mali bunalımı köylüler üzerindeki vergi yükünü artırmıştı. Devletin olağanüstü durumlarda topladığı avarızın sık sık talep edilmesi, vergilerin artan bir bölümünün para olarak ve sipahi yerine doğrudan devlet tarafından toplanması yalnız reayayı değil, sipahileri de güç duruma düşürmüştü. Yoksullaşan sipahiler arasında tımarlarını terk edenlere rastlanıyordu.³²

Kırsal alanları terk eden köylülerin önündeki bir seçenek de paralı asker olmaktı. Yüzyılın sonuna doğru topraksız köylülerin, taşradaki valilerin ve beylerin sekban adı altındaki birliklerinin emrine girerek yerel halkı soymaya çıkıyordu.³³ Medreseler de bu faaliyetlerden geri kalmıyordu. Dönemin tek ve düzenli eğitim ve öğretim kurumları olan medreselerde, büyük çoğunluğu imaretleri doldurmuş köy çocuklarından oluşan genç öğrenci yığınları, bir arada yaşamakta olduklarından, çiftbozan-levendlerden daha kolay ve güçlü bir karışıklık ortamı yaratmış oluyorlardı. Her birisi bir vakfın kurumu olan ve harcamalarını da yine aynı kaynaklardan sağlayan medreselerin kendi olanaklarını çok aşmış bir öğrenci yığılmasıyla karşılaştıkları bir gerçektir. Öğrenciler, köylerinde geçim ve barınma imkânı bulunmadığı için çiftbozan durumuna düşerek, büyükşehirlere ve oraları çevreleyen verimli bölgelere aktıklarını, buralarda levend adı takılan bu işsiz güçsüz insanların kurdukları "haramî" soyguncu bölükleriyle türlü olaylara neden oluyorlardı.³⁴

Bolu'dan İzmit doğrultusuna uzanan çevreler, hatta Üsküdar yakaları, İstanbul'un burnunun dibi sayılan yerler de öğrenci bölüklerinin soygun ve baskınlarından uzak kalmıyordu. Devlet, İstanbul'a bu fesatçı sızmasına karşı Şile, Kandıra, Hendek, Akyazı, Sapanca ve Göynük gibi geçit yerleri hep bekletmek ve gelip geçenlerin kimliklerini kontrol etmek zorunluluğu duymaktaydı.³⁵

Bu temel sorunlar sadece öğrenci (suhte) olaylarına neden olmadı, aynı zamanda daha farklı halk kitlelerine dönüşerek isyanlara da -Celâli- neden oldu. Öyle anlaşılıyor ki, başta öğrencilere uyan, yeniçeri ve öğrenci (suhte) kıyafetlerine gizlenerek şikâyet eden, büyük şehirlerde birçok olaylar çıkaran çiftini bozmuş kimseler, sayılarını arttırdıkça yavaş yavaş gruplanmaya başlamışlar ve hükümet tarafından il erlerinin teşekkülü üzerine, kendilerine birer de meşhur başbuğlar edinmeye başlamışlardı. Mustafa Akdağ'ın bulgularına göre ilk belge 1581'lerde, Bolu-Gerede arasında, iki yüz kişilik bir grupla soygunculuğa başlayan ve Köroğlu efsanesinin de kahramanı olacak olan Köroğlu Ruşen'dir.³⁶ İlk Celâli bölükleri, başkentin uygulamalarından hoşnutsuz kalan, özellikle küçük dirlikler başbuğluğunda doğmuş tımarlı sipahilerdir. Fakat onlar bunu fazla geliştiremediler, bunların yerine, devletin yürütme görevi kendilerinde olan vilâyet idarecileri işe karışınca Türk halkının tarihinde bir benzeri bulunmayan büyük iç kavga doğmuş oldu.³⁷

Anadolu'da bu tür kargaşa dönemlerinde, köylü toprağını bırakıp şehirlere veya daha güvenli memleketlere gitmiş, hatta yeniçeri ocağında efradın önemli bir bölümünü oluşturmaya başlamış, çağdaş kaynaklar, reayadan gelen yeniçerileri *derinti yeniçeri* diye küçümsemişlerdir.³⁸ Köylülük

31 Öz, *a.g.e.*, 1997, s.32-40.

32 Pamuk, *a.g.e.*, 1997, s.110.

33 Pamuk, *a.g.e.*, s.111.

34 Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâli İsyanları", YKY, İstanbul 2013, s.146 ve 148.

35 Akdağ, *a.g.e.*, 2013, s.158.

36 Akdağ, *a.g.e.*, 2013, s.279.

37 Akdağ, *a.g.e.*, s.18.

38 Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,

(reaya, tımar) toprak ile içiçe bir kavramdır. Köyünü terk eden reaya, aslında Osmanlı'nın en temel direğini yıkmış oluyordu. Buna bağlı olarak gelişen sorunlar yumağına bulunan palyatif çözümler ise hiçbir zaman çözüm olamayacaktır.

19. yüzyıla girerken bütün bu sorunlar çözülmüş değildi. İsyanlar yer yer bastırılmıştı. Ancak bu bastırma askerî yöntemlerin uygulanmasıydı. Doğal olarak yukarıda anlatılan ve adına sosyal huzursuzluklar diyebileceğimiz hiçbir sorun çözüme kavuşturulmuş değildi. Devletin ve toplumun bütün temelleri yerinden oynamıştı. Eşkiyalık hareketleriyle her an, her yerde karşılaşmak neredeyse sıradan, vâkâ-yı âdiyeden bir şey haline gelmişti. Üstelik sadece, başkentin yanı başında sayılan Kandıra'da da değil, Marmara'nın ve Ege'nin pek çok yeri böyle idi.³⁹

İncelediğimiz dönem olan 1800-1850 arası Kandıra'da da sosyal huzursuzluk, birden başlamış değildi. 18. Yüzyıldan beri devam eden asayişsizliğin son duraklarıydı. Belki de son bulmayacak, Cumhuriyet'e kadar devam edecek bir huzursuzluktu bu. Huzursuzluk, köylerde, sadece mirî (devlet) araziler üzerinde de değildi. Vakıf arazilerine, köylerine kadar uzanıyordu.

Kandıra'nın bir nahiye olarak Kocaeli Sancağına bağlı olduğu 1757'de yaşanan bir olay buna en iyi örnektir. Sultan Bayezid Han tarafından Hacı Fakih Havvâ'ya önce temlik (mülkün satışı, mülkiyetin nakli), sonradan vakf eylediği Havlu Hacı veya öbür adıyla Bağras köyü, Tepeköy, Haymana(?), Bozburun, Alahan kışlası ve Yolköy(?) kışlası ve yine Kandıra'ya bağlı Şeyhpınarı mezrasında Mehmet Şeyh çiftliği ve Demirci çiftliği mütevelliliği (yönetim), Ali bin Halil tarafından zapt edilmeye çalışılmıştır.⁴⁰ Adı geçen vakıf köy ve çiftliklerde çalışan yüz elli beş nefer reâyâdan (vergi mükellefi) da anlaşılacağı üzere, buğday ve arpa ekimi yapıldığı ve diğer ekilenlerle birlikte toplam sekiz bin sekiz yüz kırk üç akçelik hasılatı olan büyük bir yerdir söz konusu olan.

Yirmi yıl sonra buna benzer bir olay, 1777'de yine nahiye statüsündeki Kandıra'da, Şeyh Muhyiddîn Halife'ye ait olan ve yüz doksan altı nefer reâyâsının bulunduğu Aydivan köyünde yaşanır. Adı geçen köyü de, Fatih Mehmet Sultan'ın oğlu ve Yavuz Sultan Selim'in babası Sultan Bayezid Han (1447-1512) vakfetmiştir Şeyh Muhyiddîn Halife'ye.⁴¹ On beş bin beş yüz doksan üç akçelik yıllık geliri olduğu kaydedilmiş vakıf yerinden, bölge (Kocaeli) mültezimi olan kişinin vergi (çift resmi) almak istemesi üzerine, yerin vakıf köyü olduğunun mahkemece tespitiyle olay açıklığa kavuşarak sorun halledilebilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, sadece mirî arazi üzerindeki köylüler değil, vakıf yerlerine de saldırılar oluyordu.

Elbette huzursuzluk, sadece Kandıra'da yaşanmıyordu. 1781 yılında İzmit kazasının Yuvacık köyünden darphane için Başiskele'ye kömür nakleden Çukadar ve adamlarına saldıran eşkiyaların kellelerinin kesilmesinde olduğu gibi, Kocaeli mutasarrıfı caydırıcı önlemler alarak kömür naklinin sağlıklı bir şekilde yapılmasını temin etmeye⁴² çalışıyordu. Ancak olaylar bitecek gibi değildi. Alınan önlemler yeterli olmuyordu. Arttırılan güvenlik bütçeleri ve gayretleri, sorunun temeli üzerine değil, sonuçlar üzerine odaklanmıştı. Kocaeli Sancağı'ndaki kaza âyanlarının eşkiyalar ile yakın ilişkileri vardı. Bazen de kaza âyanları yerel veya merkezî yönetimle yaşadıkları sorunlar sebebiyle isyan ettikleri ve

İstanbul 2014, s.8-9.

39 Ayrıntılı bilgi için Bkz. Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkiyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

40 Ahmet Kal'a (Haz.), "İstanbul Külliyyatı: İstanbul Ahkâm Defterleri / İstanbul Vakıf Tarihi 1750-1853", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 1998, 4/223/677, s.3-4.

41 Ahmet Kal'a (Haz.), "İstanbul Külliyyatı: İstanbul Ahkâm Defterleri / İstanbul Vakıf Tarihi 1750-1853", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 1998, 9/204/756, s.119-120.

42 BOA. HH. 90 / 3706, Kocaeli mutasarrıfından Padişaha, 19 Safer 1216 (1 Temmuz 1801)'i zikreden Köse, "19. Yüzyıl Başlarında ...", 2014, s. 614.

dağa çıktıkları oluyordu. Osman Koca'nın tespitlerine göre 1790 yılında, Beşeoğlu'nun yakalanması için görevlendirilen Kaymaz kazası âyânı bu görevini icra etmeyerek eşkiya-aile ortak hareket edenlerdendi. Nasihat ve tecziye ile bu davranışları bırakmayan Karamürsel civarında eşkıyalık yapan Tombazoğlu ve Koca Mehmet ise Kocaeli Sancağı mutasarrıfı Mehmet Bey tarafından kazadan uzaklaştırıldı.⁴³

1770'te Rus donanmasının, Cebelitarık yoluyla Akdeniz'e girip Çeşme Limanı'nda manevra yapamayacak durumda demir atmış duran Osmanlı donanmasını savaş yapmadan yakması, Osmanlıları hayrete düşürmüştü. Kırım'ın yitilmesi, ilk kez ağırlıklı olarak Müslüman nüfuslu bir bölgenin bir Hristiyan devlete kaybı anlamına geliyordu.⁴⁴ Donanma konusundaki yetersizliğin acilen giderilmesi gerekiyordu.

Sultan III. Selim donanmayı yeniden düzenlemeye girişerek 1792'de donanmanın başına Kaptan-ı Derya olarak Hüseyin Paşa'yı getirdi. Hüseyin Paşa İzmit'e gelip burada uzun süre kalarak tersaneyi günün teknik koşullarına uygun olarak yeniden inşa ettirdi.⁴⁵

Kocaeli mutasarrıflarının en büyük önceliği kereste kesim ve nakline engel olacak bir eşkiya saldırısına engel olmak veya buna fırsat vermemektir. Bu çerçevede Rusya ve Avusturya ile savaş bitince donanma ihtiyacı için Adapazarı'ndan kesim yaparken Akyazı'da etrafında 40 kadar adamı ile eşkıyalık yapan İsmail Beşe oğlu Muhammed'in dağda, Kaynarca ve Sapanca gölü kenarında kesim yapan arabacılara saldırarak bir kısmını öldürmüş ve bir kısmını da yaralamıştır.⁴⁶

Başka bir vakıa olarak yakalanması Küçük Ağa'ya ihale edilen Lefkeli Cebecioğlu ancak 1795 yılında öldürüldü. Cebecioğlu'nun idamından sonra onun adamları Eyyüb Beşe, Cezayirli, Karakullukçu Arnavud Osman ve Arnavud Salih ile etrafındaki eşkiyalar uzun süre Gemlik, Gekbuze, Kandıra ve Darıca arasında yolları kesecekler, kahvehanelere baskınlar düzenleyecekler, silah, gıda maddesi ve insan kaçırma gibi suçlar işlemeye devam edeceklerdir.⁴⁷ Yol kesme bu dönemin en sıradan olayları arasında sayılıyordu. Adapazarı ile Sapanca arasında "Papaslık boğazı" denilen güzergâh yolcuların sık gelip geçtiği yerlerdendi. Buranın derbentçiliğini yapan Kocabaşı Kara Hasan, 1801 yılında yol kesme, soygun ve cinayetlere giriştiğinden bölge tehlikeli bir yer haline geldi. Derbentçi Hasan'ın, Adapazarı naibi tarafından idam edilmesiyle bölge normale dönmeye başladı. Darphaneye kömür ihtiyacı da Kocaeli Sancağı'ndan karşılanıyordu. Kömürçülerin korktukları şey, yollarının eşkiyalar tarafından kesilmesi ve canlarına kastedilmesiydi.⁴⁸ 1804 yılında eşkıyalık olaylarının fazlaşması dikkatlerin, kereste naklinin yapıldığı ve İstanbul'dan doğu taraflarına yapılacak olan ticari, dini ve sosyal amaçlı ziyaretlerin güzergâhında olan Kocaeli üzerine yönelmesine sebep oldu. Bu nedenle Padişah III. Selim, eşkıyalık olaylarının arttığı Kocaeli'ye "bir nizam verilmesi" talimatı verdi.⁴⁹

Bir başka olay 1806'da yaşandı. Kandıra nahiyesi naibine yazılan hükümde;⁵⁰ vergiye tabi

43 BOA. CZ. 690, Evâil-i Muharrem 1205 (Ekim 1790)'i zikreden Köse, "19. Yüzyıl Başlarında ...", 2014, s. 611.

44 Kreiser ve Neumann, *a.g.e.*, 2008, s.228-229.

45 Emre Dölen, "Osmanlı Döneminde Kocaeli'ndeki Sanayi Kuruluşları", I. Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, KBBKY, Kocaeli 2014, s.694.

46 BOA. HH. 198/10014, 13 Zilhicce 1206 (2 Ağustos 1792)'yi zikreden Köse, "19. Yüzyıl Başlarında ...", 2014, s. 611.

47 BOA. HH. 233/ 13019, 29 Zilhicce 1213 (27 Haziran 1799)'yi zikreden Köse, "19. Yüzyıl Başlarında ...", 2014, s. 612.

48 Köse, "19. Yüzyıl Başlarında ...", 2014, s. 613-14.

49 BOA. HH. 126/ 5222, Sadrazamdan telhis üzerine Hattı Hümayun, 29 Zilhicce 1218 (10 Nisan 1804)'ü zikreden Köse, "19. Yüzyıl Başlarında ...", 2014, s. 617.

50 Ahmet Kal'a (Haz.), "İstanbul Külliyyatı: İstanbul Ahkâm Defterleri / İstanbul Finans Tarihi 1744-1810", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 1998, 16/106/211, s.264.

emlak ve arazisi olmayan şahıstan haksız yere avarız ve başka vergilere katılmasını talep eden ahalinin tacizlerinin önlenmesi isteniyordu:

Kandıra nâhiyesi nâibine hüküm:

Şâh Velioğlu evlâdlarından İbrâhîm nâm kimesne gelüp bunun Kandıra kasabası toprağında bi'lfî'l zabt u tasarrufında hânei avârıza bağılu tekâlîf alınmak icâb ider kadîmî re'âyâ emlâk ve yirleri olmayup hissei tekâlîf talebiyle te'addî olunmak icâb itmez iken kasabai mezbûre ahâlileri taraflarından bâ emri âlî vâride olan tekâlîfden sen dahi bizümle ma'an hisse vir diyü hilâfî kânûn hisse talebi ve ehli örf câniblerinden dahi bilâ emri şerîf tekâlîfî şâkka mutâlebesiyle te'addîden hâlî olmadukların bildürüp kânûn üzre amel olunup kasabai mezbûre ahâlilerinin ve ehli örf tâifesi tarafından dahi bilâ emri şerîf tekâlîfî men' u def'olunmak bâbında emri şerîfüm recâ ve Dîvânı hümâyûnumdan kânûnı suâl olundukda mezbûr İbrâhîmün kasabai mezbûre toprağında bi'lfî'l zabt u tasarrufında avârız hânesine bağılu tekâlîf alınmak icâb ider kadîmî re'âyâ emlâk ve yirleri yoğıse kasabai mezbûre ahâlileri taraflarından bâ emri âlî vâride olan tekâlîfden sen dahi bizümle ma'an hisse vir diyü hissei tekâlîf talebi ve ehli örf tâifesi taraflarından dahi bilâ emri şerîf tekâlîfî şâkka mutâlebesiyle te'addî olunmamaları hilâfî kânûndur diyü tahrîr olunmağıla kânûn üzre amel olunmak bâbında. Sûzî

Fî evâhiri Za sene [1]220 [1019 Şubat 1806]

Bilindiği üzere “Bedel-i avarız ve nüzul” adı ile anılan bu geleneksel vergi, Tanzimat'ın ilanına kadar ayırım yapılmaksızın alınan başlıca vergilerdendi. Başlangıçta ancak gerek duyulduğunda olağanüstü durumlarda başvurulduğu bilinen avarız ve nüzul akçesi, 19.yüzyıla gelindiğinde her yıl düzenli olarak toplanan bir vergiye dönüşmüştü.⁵¹ Aynı yıl (1806) Ankara Sancağı “bedel-i avarız ve nüzul”ünü toplamakla görevlendirilen Mehmet Ağa'nın elindeki “Mevkûfat defteri sureti”nde yazılı olduğu üzere, Çukurcak ve Bacı kazaları dışında Ankara merkezi ve Kasaba nahiyesi diye adlandırılan çevre köylerde hane başına düşen avarız vergisi payı 16 kuruş, 24 akçe idi.⁵² Ancak 1839'a doğru aynı yerden alınan hane başı avarız bedeli 32 kuruşa çıkmıştı.⁵³

1808 yılındaki bir başka belge, peynir taciri Mehmet'in ailesiyle (eşi Ayşe ve iki çocuğu Mehmet ve Zeynep) Kandıra'da ikamet etmek üzere geldikleri gece yarısı öldürülerekaltıyüz kuruşuna el konulmasını konu alıyor.

1823 yılı Eylülünde, Kandıra nâhiyesine bağılu Kıssahan Hacı Muslihiddin vakfına ait, Koçaeli sancağında Ada nâhiyesindeki Ayan Gönânî köyü ve bu köyün yanındaki Gömülük adlı mezra, Kandıra'ya bağılu Havlu Hâcı, diğer adıyla Yağdaş köyü, Depeköy, Kabhâne(?), Bozburun, Alahân kışlası ve Gökköy kışlasının iltizam bedellerinin bölüşülmesi esnasında mültezim ile câmi imam-hatibi Hüseyin Halife arasındaki ihtilaf da, vakıf gelirlerinden olan ürünlere, hangi oranda sahip olunacağı ile ilgili idi.⁵⁴ Vakıf şartları çok açık olarak belli olduğu halde bu tür tartışma ve kavgaların oluyor olması, düzensizlik ve güvensizlikle ilgili olsa gerek.

51 Musa Çadırcı, *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997, s.145.

52 Ankara Şeriyeye Sicili, 204/191'i zikreden Çadırcı, *a.g.e.*, 1997, s.146.

53 Ankara Şeriyeye Sicili, 243/15'i zikreden Çadırcı, *a.g.e.*, s.146.

54 Ahmet Kal'a (Haz.), “İstanbul Külliyyatı: İstanbul Ahkâm Defterleri / İstanbul Vakıf Tarihi 1750-1853”, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 1998, 20/93/268, s.98-100.

5. SONUÇ

16. yüzyılın sonlarında bozulduğu anlaşılan eski rejim (Ancien Régime), 19. Yüzyılda da o haliyle devam ediyordu. Değişen, çöküş için artık adâlatnâmelerin yetmemesi ve yeni düzenlemelerin yapılması zorunluluğu idi. Dahası, dış ticarete açılan bir devlet, serbest ticaretin isterleri doğrultusunda gönüllü veya belki de zorunlu hareket ediyor olmasıydı. Bütün yenilik ve düzenlemeler, çöküşü durdurmaya yetmedi. Çünkü yapılan düzenlemelerin toplumsal tabanı yoktu. Araziler gittikçe ayan ve eşraf elinde toplanarak, köylünün fakirleşmesi söz konusuydu. Bu yönüyle huzursuzluk, ne Kandıra'da, ne de devletin herhangi bir yerinde, Cumhuriyet'in ilan edilmesine kadar bitmedi. 1800-1850 arası, Osmanlı'nın hızlandırılmış ve uzayan bir dönemi oldu. Bugün içinde bulunduğumuz kurumların neredeyse tamamının temelleri, bu dönemde atıldı. Huzursuzluğa ilişkin çözümler, Osmanlı'nın çöküşünü önleyemediyse de, nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin temel direklerinin sağlam olmasına yaradı.

KAYNAKÇA

Eser (Kitap ve Bildiri)

- Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâli İsyânları"*, YKY, İstanbul 2013.
- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, YKY, İstanbul 2010.
- Cuinet, Vital, *İzmit Mutasarrıflığı*, (Çev. P. Koç), Demkar Yayınevi, İstanbul 2012.
- Çadircı, Musa, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", *Bellekten*, C.LIII, S.206, Nisan, Ankara 1989.
- Çadircı, Musa, *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997.
- Çetin, Atilla, *Kandıra Temettüat Defterleri*, Kocaeli Valiliği İl Özel İdaresi Yayını, İzmit 2008.
- Dölen, Emre, "Osmanlı Döneminde Kocaeli'ndeki Sanayi Kuruluşları", I. Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, KBBKY, Kocaeli 2014.
- Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, (Haz. Z. Kurşun vd.), YKY, C.2. İstanbul 1999.
- Güran, Tevfik, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.24-25.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Kal'a, Ahmet (Haz.), "İstanbul Külliyyatı: İstanbul Ahkâm Defterleri / İstanbul Vakıf Tarihi 1750-1853", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 1998.
- Kal'a, Ahmet (Haz.), "İstanbul Külliyyatı: İstanbul Ahkâm Defterleri / İstanbul Finans Tarihi 1744-1810", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 1998.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Kaya, Şennur *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmit Kenti*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli 2009.
- Köse, Osman "19. Yüzyıl Başlarında Kocaeli Sancağı'nda Eşkıyalık", I. Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, KBBKY, Kocaeli 2014.
- Kreiser, Klaus ve Christoph K. Neumann, *Küçük Türkiye Tarihi*, İletişim, İstanbul 2008.
- Nakracas, Georgios, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, (Çev. İ. Onsunoglu), Kitabevi, İstanbul 2005.
- Oral, Atilla, *Selim Sırrı Paşa*, Demkar Yayınevi, İstanbul 2010.
- Öz, Mehmet, *Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1997.
- Peyssonel, Charles de, *1745 Yılında İzmit ve İzmit'e Yapılmış Bir Gezinin Öyküsü*, (Çev. F. Y. Ulugün), KYÖD Tarih Yayınları, İzmit 2005.

Polatel, Oğuz, "Osmanlı Dönemi İzmit'in Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Hayatında Ermeniler", *I. Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, KBBKY, Kocaeli 2014.

Rıfat, Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, Demkar Yayınevi, İstanbul 2007

Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.

Yetkin, Sabri, *Ege'de Eşkiyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Tez

Akarsu, Fatih "213 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi 1801-1802 (H 1215-1217)", Sakarya Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.

Akşener, Meral İzmit Şer'iyye Sicili (4 Nisan 1805-30 Kasım 1814), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1992.

Arşiv

Ankara Şer'iyye Sicili, 204/191.

Ankara Şer'iyye Sicili, 243/15.

BOA. CZ. 690, Evâil-i Muharrem 1205 (Ekim 1790).

BOA. HH. 198/10014, 13 Zilhicce 1206 (2 Ağustos 1792).

BOA. HH. 233/ 13019, 29 Zilhicce 1213 (27 Haziran 1799).

BOA. HH. 90 / 3706, Kocaeli mutasarrıfından Padişaha, 19 Safer 1216 (1 Temmuz 1801).

BOA. NFS. Defter No: 624 ve 626.